

*Студент 1-го курсу ННІ № 3 НАВС
Шапошник Яна Олександрівна*

СУТНІСТЬ І СОЦІАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВИ

Сучасний етап розвитку теорії та практики вітчизняного державотворення характеризується проголошенням і реалізацією доктрини соціально-правової та екологічної держави, функціонально орієнтованої на демократичний розвиток усіх суспільно-політичних, господарсько-економічних і соціально-культурних інститутів. При цьому основна мета стратегії і тактики державного будівництва полягає в координації та спрямуванні всіх дій суб'єктів публічної влади та громадянського суспільства на досягнення політичних, правових, економічних і соціальних цілей і цінностей, зафіксованих у конституції держави.

Стосовно сучасної України, то вона переживає серйозні потрясіння, пов'язані не лише з переходом вітчизняної державності від радянської (соціалістичної) епохи до правової, демократичної держави, яка передбачає розвинуте громадянське суспільство, місцеве самоврядування, гарантії прав людини, громадянина, територіальних громад, суспільства тощо. На сучасному етапі це насамперед стосується зовнішніх аспектів суверенітету держави, що найбільш виразно проявилось та актуалізувалося в умовах анексії Російською Федерацією Автономної Республіки Крим і збройної агресії з її боку в окремих районах Донецької і Луганської областей, посилення сепаратистських тенденцій, просування проектів так званої «Новоросії» та самопроголошення у 2014 р. терористичних квазідержавних утворень «Донецька народна республіка» та «Луганська народна республіка», інших дій і процесів, які посягають на засади конституційного ладу, порушують територіальну цілісність і недоторканість кордонів України.

За таких умов вкрай важливого значення набуває послідовне втілення конституційних завдань і цілей, пов'язаних з реалізацією соціально-правового й еколого-гуманістичного характеру держави. Завдання створення демократичної, соціальної, правової, екологічної держави та формування громадянського суспільства в сучасному світі сьогодні зумовлює особливу увагу до всіх засобів правового регулювання, а формування суверенної державності об'єктивно вимагає якісних і змістовних змін у стані суспільних відносин і зв'язків у системі координат «людина – громадянське суспільство – держава». Однією з вихідних, фундаментальних засад Конституції України є положення про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ст. 3 Основного Закону) [1]. Заснування в Україні дієвого механізму захисту прав людини, якісні зміни, що зазнає держава в умовах розбудови правової держави, по-новому ставлять проблему сутності та цінності держави як одного з надбань цивілізаційного процесу суспільства.

Після проголошення незалежної України вчені достатньо приділяли увагу розкриттю сутності й цінності держави та її призначення в суспільстві. Водночас вітчизняне правознавство ще не виробило належної систематизованої методології дослідження комплексу явищ, які в сукупності формують і характеризують цінність держави, – методології, що відповідала б потребам наукового забезпечення поточної політико-правової практики України. Відсутність адекватних сучасному стану суспільства і правової науки теоретичних розробок проблем соціальної сутності й цінності держави утворює у вітчизняному державознавстві прогалину, без заповнення якої залишиться нерозв'язаною низка пізнавальних, теоретичних і практичних завдань, що пов'язані з становленням, функціонуванням і розвитком правової держави.

Так, держава є центральним інститутом влади в суспільстві та концентрованим здійсненням цієї владою політики. Саме тому і в теоретичному осмисленні, і в суспільній свідомості, і в дійсності всі три явища – держава, влада і політика – цілком природно ототожнюються. Розуміння природи держави становить найбільш складну проблему юридичної науки. Теорія держави охоплює три групи генетичних і функціональних проблем, пов'язаних із триєдиною основою походження, формування й існування держави: суспільною, класовою, політико-правовою та організаційно-структурною основою державної діяльності. Залежно від акценту на одній з цих основ склалися три різні підходи до вивчення і дослідження держави:

1) політико-філософський і політико-науковий – бере свій початок від античної традиції, який актуальний і продовжує розвиватися й сьогодні, при якому держава розглядається як засіб вирішення «загальних справ» (республіка) і регулювання відносин правителів (влади) і народу (суспільства), а також як засіб, що забезпечує політичне життя самого народу і окремої людини;

2) класовий – породжений розподілом суспільства на антагоністичні класи і знаряддя класової боротьби. Відповідно до марксистської теорії: «Держава є машина для пригноблення одного класу іншим, машина, щоб тримати в покорі одному класові інші пригноблені класи»;

3) правовий та організаційно-структурний – як «юридична» держава, джерело права і закону, що організує життя суспільства і діяльність самої держави і її структур у системі політичних і суспільних відносин [4, с. 38 – 46].

Таким чином, виокремлюють три підходи політичних відносин, які охоплює держава, а, отже, три її основні завдання, функції:

– організаційна, керівна, яка має на меті загальні цілі – збереження і життєдіяльність, досягнення «загального блага», єдності, встановлення порядку регулювання взаємовідносин держави і народу, нації, етносу;

– специфічна функція панування і пригноблення, і в цьому розумінні держава виступає не тільки, як засіб боротьби і підкорення, але й як джерело конфліктів у відносинах між класами та держави і класів;

– і не менш специфічна функція «юридичної держави» – створювати правову систему й управляти нею, регулювати роботу державного апарату і відносини держави і суспільства з усіма притаманними йому суспільними відносинами (соціальними, економічними, правовими тощо) [4, с. 96].

Існують й інші підходи до визначення поняття держави. Це поняття розглядають у субстанціональному, атрибутивному, інституціональному і міжнародному значеннях. У субстанціональному значенні держава – організоване в певні корпорації населення, що функціонує в просторі й часі. В атрибутивному значенні – це устрій певних суспільних відносин, офіційний устрій певного суспільства. В інституціональному значенні – це апарат публічної влади, державно-правові органи, що здійснюють державну владу. У міжнародному значенні державу розглядають як суб'єкт міжнародних відносин, як єдність території, населення і суспільної влади.

У цьому контексті виникає питання про сутність і соціальне призначення держави, яке неодноразово порушувалося під час правотворчості діячів суспільної думки світового рівня протягом усього розвитку світової історії, що не може не привертати увагу як майбутнього правознавця, так і просто пересічної особи. Не можна не відмітити, що найбільша необхідність у використанні категорії «соціальне призначення» виявляється при порівняльному аналізі з соціальним призначенням держави, мораллю, ідеологією та іншими складовими надбудови. У цьому випадку досить чітко виявляється одне важливе значення цієї характеристики, що демонструє об'єктивне призначення права виконувати специфічну, якісно самостійну роль, яка зумовлюється його соціальним призначенням на певному етапі розвитку суспільства. Саме ця обставина дозволяє стверджувати, що соціальне призначення права полягає в регулюванні відносин, пов'язаних з виробництвом, розподілом, споживанням, з дотриманням громадського порядку, що відповідає інтересам пануючого класу, суспільства в цілому чи певної його частини [4, с. 101].

Соціальна спрямованість діяльності держави передбачає компенсацію за понесені збитки, захист певних верств населення, пенсійне забезпечення, соціальні виплати, участь у вирішенні проблемних питань тощо. З огляду на те, що в житті суспільства нині актуалізуються соціальні засади, особливий інтерес становить проблема рівності в умовах громадянського соціуму.

Як наголошують представники загальнотеоретичного правознавства, політична та юридична рівність людей є обов'язковим атрибутом демократії, гуманістичного права, правозаконності [2, с. 727], що цілком відповідає сучасній теорії соціального солідаризму, зокрема державного. Інший аспект тлумачення солідаризму (як особливого типу стосунків між державою та суспільством) свідчить про необхідність взаємного контролю, взаємоповаги, а отже, опікування суспільства питаннями державного рівня, зокрема щодо пріоритетних напрямів державної діяльності на задоволення соціальних потреб [3, с. 132]. Активізація значення соціального фактору в існуванні права або держави дає змогу не лише пояснити причину їх походження, а й виявити їх сутність, тобто основну ідею, найголовніше призначення в суспільстві. І право, і держава є наслідком соціального розвитку. Вони реалізують низку соціально важливих функцій, є засобами та умовами функціонування суспільства в сучасний період, на яких позначаються особливості національно-політичного, історичного, економічного устрою суспільства. Для вираження своєї соціальної

сутності держава використовує законодавство, а також низку правових механізмів та інституцій, від соціально орієнтованої спрямованості яких залежить реалізація соціальної ролі права та держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения / С. С. Алексеев. – М. : Норма, 2001. – 742 с.
3. Антропологія права : навч. посіб. / В. І. Кушерець, В. М. Кравець, С. О. Мосьондз та ін. ; за ред. В. І. Кушерця. – К. : Знання України, 2011. – 223 с.
4. Лобода Ю. П. Цінність держави як її соціальна сутність (теоретико-методологічні аспекти дослідження) : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Ю. П. Лобода. – О., 2001. – 20 с.